

Waar zijn de Heldinnen? Interview met Els Kloek

Astrid van den Broek en Lizzy Diercks

Wellicht is het u als lezer opgevallen dat in dit themanummer over Nederlandse helden geen enkel artikel aan een vrouwelijke held is gewijd. Het is de redactie ook niet ontgaan en wij vroegen ons af hoe dit gekomen is. Hebben wij bij het samenstellen van de artikelen iets over het hoofd gezien? Of is er een andere verklaring te vinden voor het ontbreken van de verhalen over heldinnenverhalen in dit nummer? Om antwoord te krijgen op deze vragen, spraken wij met Els Kloek, projectleider van het Digitaal Vrouwenlexicon van

Nederland (DVN).¹

Els Kloek is in de jaren zeventig de vrouwengeschiedenis in gerold. 'In die tijd vonden wij dat het, nadat er was gepleit voor arbeidersgeschiedenis, gezinsgeschiedenis en *history from below*, ook tijd werd om aandacht te besteden aan vrouwen. Voor mij was dat wel een eyeopener, want zo werden we echt het onderzoek in gedreven. Er was namelijk nog zoveel onbekend. We werden toen door Isabella van Eeghen het archief in gestuurd. Het is dus door de vrouwengeschiedenis dat ik de smaak van archiefonderzoek te pakken heb gekregen.'

Kloek heeft vervolgens een proefschrift geschreven over de sporen van vrouwen in het Leidse archief. Het proefschrift is een typisch voorbeeld van een sociologisch-historische benadering van de geschiedenis. 'Toen ik dat af had, had ik het wel gehad om altijd maar over vrouwen als een groep te moeten schrijven. Ik heb toen bij mezelf gedacht: als je vrouwen écht recht wil doen in de geschiedenis, dan hebben ze ook recht op individualiteit. Dus waarom gaan we niet eens aan de slag met het biografische aspect van vrouwen? Bovendien had ik het ook wel een beetje gezien met die zo goed als anonieme massa's spinsters, nopsters en kamsters. Als je iets wil zeggen over vrouwen en vrouwelijkheid in het

¹ Voor meer informatie over het Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland: www.vrouwenlexicon.nl. Het DVN is een samenwerkingsproject van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING) en het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur van de Universiteit Utrecht (OGC).

Interview

verleden, kun je beter vrouwen onderzoeken die wél naam hebben gemaakt. In de beginperiode van ‘vrouwengeschiedenis’ werd dat veroordeeld omdat dat misschien elitair zou zijn, maar die houding was eigenlijk niet erg praktisch.

‘Met een groep Utrechtse studenten ben ik biografische informatie van vrouwelijke kunstenaars gaan verzamelen. Want als je een vrouw bestudeert die ooit beroemd is geweest, dan vind je veel meer. Door het project met de vrouwelijke kunstenaars kwam ik op het idee om een biografisch woordenboek te maken over vrouwen in de Nederlandse geschiedenis. Dat was de geboorte van het DVN.’

Wat is uw definitie van een held?

‘Volgens het Woordenboek der Nederlandsche Taal is een held een *man* die door dapperheid uitmunt, een man die uitmunt door grootse daden op stoffelijk of zedelijk gebied of een hoofdpersoon in een verhaal. De definitie van een heldin is een *vrouw* die zich als held – als man dus – gedraagt of een vrouwelijke hoofdpersoon. Neem Anna Maria van Schurman: zij is vereerd om haar geleerdheid, omdat men dat van vrouwen niet verwachtte. Zij heeft de grenzen van haar sekse overschreden. Het vrouwelijke van Anna Maria van Schurman is elementair voor haar roem, terwijl het mannelijke van bijvoorbeeld Erasmus er totaal niet toe doet. Vrouwen passen dus niet in het traditionele beeld van helden, tenzij ze, zoals Anna Maria van Schurman, Jeanne d’Arc of Marie Curie, het terrein van de mannen hebben betreden. Zij worden uiteindelijk als helden gezien omdat zij als vrouwen een mannelijk gemoed hebben gehad.’

Hoe komt het dat de vrouw niet in de traditionele definitie van helden past?

‘De vrouw is altijd de *ander* en kan daarom niet zomaar een voor de hand liggende held worden. Er zijn nog heel wat feministische golven nodig om dat te veranderen.

Er wordt weleens gefilosofeerd over de vraag waarom heldendom zo moeilijk te combineren is met vrouw zijn. Neem het klassieke heldendom: een held is iemand die veel moed toont, zijn vijanden doodt en het liefste

ook zelf valt in de strijd. Vrouwen past deze rol niet. Ten eerste doen vrouwen niet aan de strijd mee en ten tweede – maar dan zit je op een hogere theoretische gedachte – zijn vrouwen levenschenkers, niet levensnemers. Zij horen hun leven niet te offeren. Vrouwelijke helden zijn daarom nooit ondubbelzinnig. Er is een aantal soorten vrouwelijke helden, en bij allen komen complicaties kijken. Je hebt de kuise vrouw: de klassieke heldin Lucretia pleegt zelfmoord na verkracht te zijn, om haar eer te redden. Het dubbelzinnige aan deze heldin is natuurlijk dat haar eer al is aangetast en bovendien: zelfmoord is in de christelijke traditie niet echt gepast. Dan heb je de heldin die vrouwenlisten inzet: de bijbelse Suzanna bijvoorbeeld zet haar vrouwelijke seksualiteit in om Holofernus te verleiden en daarna hakt ze hem de kop af. Dat is natuurlijk eigenlijk een laffe daad, en ze wordt alleen maar als een heldin beschouwd omdat het voor de goede zaak was. Vergelijk haar maar met Delila, die haar verleidingskunst inzette om Simson te verraden. Daarnaast heb je nog de vrouwen als Jeanne d'Arc: vrouwen die traditionele rollenpatronen doorbreken. Die zou je kunnen zien als heldinnen van het feminisme, maar ook dat is niet zo simpel, want feminisme is niet een eenduidige ideologie, dus heb je daar ook geen eenduidige heldinnen in. Er zijn feministen die vrouwen vereren die hun vrouwenrol doorbreken, maar je hebt ook feministen die juist vinden dat vrouwen hun vrouw zijn niet mogen verraden. Reuze lastig allemaal!

Een ander probleem is het vinden van vrouwelijke helden. Vrouwen hebben in de loop der eeuwen van alles gedaan en gelaten, maar een feit is dat ze minder zichtbaar een stempel op de geschiedenis hebben kunnen drukken. Overigens denk ik wel dat vrouwen van nu veel meer mogelijkheden hebben om hun stempel te zetten op de loop van de geschiedenis. Kortom: vrouwen zijn in de contemporaine geschiedenis al een stuk minder onzichtbaar.'

Waarom hebben vrouwen zo slecht een stempel op de geschiedenis kunnen drukken?

'Op de een of andere manier worden vrouwen sneller vergeten. Dat komt omdat verhalen over het optreden van vrouwelijke helden al snel verhaaltjes of anekdotes zijn die er niet echt toe doen. Toen ik mijn boek over Kenau schreef (*Kenau. De heldhaftige zakenvrouw uit Haarlem (1526-1588)*, red.), werd mij altijd gevraagd hoe belangrijk zij nou was geweest voor het Haarlems

beleg. Daar kon ik eigenlijk niks zinnigs over zeggen. Maar als je iets wil weten over vrouwenlevens in de zestiende eeuw, of over hoe het leven was in een land dat door burgeroorlog werd verscheurd, dan is het heel interessant om naar het leven van Kenau te kijken.

In de nationale geschiedschrijving van de negentiende eeuw werd veel aan heldenverering gedaan. In de ouderwetse geschiedenis was namelijk altijd wel een plaatsje voor deze anekdotes en dus voor de vrouwelijke helden. Tot in de twintigste eeuw zie je in de historische literatuur over de Tachtigjarige Oorlog, dat Kenau nooit ontbreekt in de passages over het beleg van Haarlem. Maar tegelijk was de negentiende eeuw de tijd van de historische kritiek. Het werd belangrijk dat de geschiedschrijving wetenschappelijk was. Historici gingen terug naar de bronnen en aangezien vrouwen nu eenmaal minder sporen in de bronnen nalaten, konden die verhalen over hun heldinnendaden worden afgeschreven als niet wetenschappelijk bewezen. Die combinatie van nationale heldenverering en historische kritiek, is desastreus geweest voor de aandacht voor vrouwen in de geschiedenis. De vrouwen zijn op deze manier uit de historische overzichten verdwenen en ik kan niet eens zeggen dat het wetenschappelijk onjuist is, maar ik vind het wel jammer. De sanering van nationaal-historisch heldendom kwam in feite op een ongunstig moment, want vrouwen begonnen maatschappelijk net een beetje mee te doen. Veel historische vrouwenfiguren zijn naar mijn idee afgeschreven voordat ze de kans hebben gekregen onderwerp te worden van serieus historisch onderzoek. Er moet nog steeds een inhaalslag worden gemaakt.'

Welke rol kan het DVN spelen bij deze inhaalslag?

'Het doen en laten van vrouwen zit nog heel erg in een fase van anekdotiek en dat scoort niet op wetenschappelijk niveau. Ik probeer met het lexicon deze anekdotes in een soort corpus bij elkaar te brengen en ik hoop dat er dan een stap verder gezet kan worden. Het lexicon beschrijft vrouwenlevens per persoon, maar ik hoop dat er vervolgens via selecties uit het DVN ook wat algemene patronen geschetst kunnen worden, een soort van collectieve biografieën wellicht over bepaalde groepen vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis.

Tegelijk heb ik het idee dat de biografische aandacht onder historici weer aan het groeien is. Misschien loop ik met het DVN wel voor de

troepen uit. Ik vind ook dat er eigenlijk gewerkt zou moeten worden aan een Nederlands biografisch woordenboek en daar ben ik niet de enige in. Er zijn meer mensen die vinden dat de geschiedenis weer wat meer over mensen mag gaan.

Tenslotte de vraag: wie is uw held?

‘Ik probeer niet aan heldenverering te doen. Dat doe ik wetenschappelijk gezien ook niet. De vrouwen die ik beschrijf in het lexicon zijn alleen maar heldinnen omdat ze de hoofdpersoon van een verhaal zijn. Maar goed, als ik dan toch een naam moet noemen, de eerder genoemde historica Isabella van Eeghen is wel een beetje een held van mij, hoewel ze nou niet bepaald mijn idool is. Ze was een veelschrijver en bekommerde zich niet om haar lezers bijvoorbeeld, en dat vind ik een slechte kant van haar werk. Maar zij was wel een van de beste speurneuzen van de twintigste eeuw.

Annie Schmidt is ook een soort held van mij. Ik vind haar een inspirerend iemand omdat ze gewoon deed wat ze leuk vond. Lekker recalcitrant. Maar nogmaals: echte heldinnen heb ik niet. Waarschijnlijk ben ik daar zelf ook te eh... recalcitrant voor.’